

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Τέταρτος

Συνδρομή ἑτησίαι: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἑτησίαι.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταθίου, 6.

28 Αὐγούστου 1877

ΔΗΜΩΔΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Συνίεσις· ἐξὶ σελ. 529.

z'

Ἄφ' οὗ εἶδομεν ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἔχει ὡς κύρια καὶ οὐσιώδη προσόντα τὴν ἐνότητα, τὴν ταυτότητα καὶ τὴν αὐτενέργειαν, ἀπομένει νὰ ζητήσωμεν, ἢ ἐλευθέρᾳ αὕτῃ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς εἰς τί χρησιμεύει, ποῦ τείνει, ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ὃ πρὸς ὃν ὅρος καὶ ὃ προορισμὸς αὐτῆς· διότι τὰς μικρὰς ταύτας διακριθὰς ἐπεχειρήσαμεν οὐχὶ πρὸς ἀπλὴν διάδοσιν θεωρητικῶν γνώσεων, ἀλλὰ πρὸς πρακτικὸν σκοπὸν· θέλομεν νὰ γνωρίσωμεν τί εἴμεθα, ἵνα μάθωμεν τί δυνάμεθα νὰ ἡξυέρωμεν, τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν, καὶ τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν.

Ὁ προορισμὸς τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας εἶναι προφανής· ἡ ψυχὴ νοοῦσα ἑαυτὴν διὰ τῆς συνειδήσεως, τείνει νὰ νοήσῃ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς δι' ὧν ἔχει ἄλλων δυνάμεων, καὶ διὰ τῆς διπλῆς ταύτης νοήσεως νὰ καταλάβῃ τί ὀφείλει νὰ πράξῃ πρὸς ἰδίαν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν.—Τί δὲ εἶναι ἡ νόησις, ἐν μέρει γινώσκομεν. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου σώματος ἐντύπωσις ἄλλων σωμάτων μεταβάλλεται εἰς αἴσθησιν, καὶ αὕτη εἰς ἀντίληψιν· καὶ τὴν μὲν αἴσθησιν καθιστῶμεν ζωηροτέραν, σαφεστέραν καὶ πληρεστέραν διὰ τῆς προσοχῆς· ἐκ δὲ τῆς ἀντιλήψεως προέρχονται αἱ ἰδέαι τῶν ἐκτὸς, αἵτινες συννοοῦνται, συνδιαμένουσιν ἐν τῷ πνεύματι διὰ τῆς συζεύξεως, καὶ ἀνανεοῦνται ἢ ἀνακαλοῦνται διὰ τῆς μνήμης καὶ ἀναμνήσεως. Ἡ ἀντίληψις, ἢ προσοχὴ, ἢ σύζευξις, ἢ μνήμη καὶ ἢ ἀναμνήσις λέγονται πᾶσαι δυνάμεις τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι δὲ εἰμὴ διάφοροι τρόποι ἐνεργείας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἥτοι τῆς ψυχικῆς δυνάμεως, καὶ ἐκάστη αὐτῶν ἔχει ἰδιαιτέραν θεωρίαν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ. Ἄλλ' αἱ ἐνεργεῖαι αὗται ἀποτελοῦσι μέγα μέρος τῆς νοήσεως, οὐχὶ ὅμως ὅλην τὴν νόησιν. Συνυπάρχει μετ' αὐτῶν καὶ συμπληροῦ καὶ ρυθμίζει αὐτὰς ἄλλη ἀνωτέρα ἐνέργεια, ἰδίᾳ κυρίως τοῦ ἀνθρώπου, ἢ λογικὴ λεγομένη ἐνέργεια, ἀπορρέουσα ἐξ ἄλλου καὶ ἀνωτέρου τῶν ἄλλων προσόντος τῆς ψυχῆς, ὅπερ λόγον ὀνομάζομεν, δι' οὗ, ὡς ἀπ' ἀρχῆς εἶπομεν, διακρίνεται τῶν ἄλλων ζώων ὁ ἄνθρωπος, καὶ δι' οὗ ἐγείρεται ὡς βασιλεὺς τῆς κτίσεως, καθ'

ὅσον διὰ τοῦ προσόντος τούτου νοεῖ ὅλον τὸ μέγαλειον αὐτῆς, ἀνακαλύπτει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς νόμους αὐτῆς, καὶ ὑποβάλλει αὐτὴν εἰς ἑαυτὸν, καὶ ὡς ὄργανον τῆς ἰδίας εὐημερίας καὶ τελειοποιήσεως τὴν μεταχειρίζεται. Πάσας τὰς ἄλλας δυνάμεις ἔχουσι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, διότι καὶ αὐτὰ ἀντιλαμβάνονται, προσέχουσι, διατηροῦσι τὰς ἰδέας τῶν συνηωμένων διὰ τινος ἐσωτερικοῦ συνδέσμου, καὶ παρ' αὐτοῖς ὡσαύτως αἱ ἰδέαι ἀνανεοῦνται διὰ τῆς μνήμης ἢ τῆς ἀναμνήσεως, καθὼς ἔχουσι καὶ πολλὰ τῶν ἠθικῶν μας αἰσθημάτων, τὴν ἀγάπην, τὸ μῖσος, τὸν φθόνον, τὸν θυμὸν κλ. Ἄλλὰ τὸν λόγον ἔχει μόνος ὁ ἄνθρωπος, διότι μόνος αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἄλλων κτισμάτων τείνει ν' ἀνακαλύψῃ, καὶ ἀνακαλύπτει, τὸ πῶς, τὸ πόθεν καὶ τὸ διατί, δηλ. τὸν λόγον τῶν ὄντων. Καὶ ὅταν ἀνακαλύψῃ τὴν φύσιν, τὸ αἷτιον καὶ τὸ τέλος αὐτῶν, τότε γνωρίζει τὴν περὶ αὐτῶν ἀλήθειαν, ἥτις δύναται ὡς ἐκ τούτου νὰ ὀρισθῇ ἕλληλογος γνῶσις τῶν ὄντων. Καὶ εἰς τοῦτο τείνει ἡ νοητικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς· τείνει πρὸς τὸ ἀληθές διὰ τῆς ἐλλόγου νοήσεως, καθὼς ὀφείλει, ὡς θέλομεν ἶδει βραδύτερον, νὰ τείνῃ πρὸς τὸν ἀληθῆ αὐτῆς προορισμὸν, τουτέστι πρὸς τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς ἠθικῆς πράξεως.—Εἶναι λοιπὸν καιρὸς νὰ προσθῶμεν εἰς τὰ τρία πρῶτα προσόντα τῆς ψυχῆς, τὴν ἐνότητα, ταυτότητα καὶ αὐτενέργειαν, καὶ τέταρτον, τὴν λογικότητα. Τοῦτο δὲ τὸ προσὸν εἶναι τὸ σπουδαιότερον, καθ' ὅσον συμπληροῦ τὰ ἄλλα, ὀρίζει τὴν τάσιν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῶν, καὶ καταδεικνύει ποῖα εἶναι τῶντι ἢ ἰδιαιτέρα φύσις καὶ ὁ προορισμὸς τῆς ἡμετέρας ψυχῆς· τάσις αὐτῆς εἶναι, ἅμα ἀντιλαμβάνεται τινός, νὰ ζητῇ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἡ ζήτησις αὕτη ἄρχεται λίαν ἐνώρως, ἀναφαίνεται κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν διὰ τῶν ἀδιακόπων ἐρωτήσεων τῶν παιδῶν περὶ τῶν αἰτίων καὶ τελῶν τῶν φαινομένων ὅσα πλήττουσι τὰς αἰσθήσεις των, ἀναφαίνεται καὶ κατὰ τὴν ἀτελεστέραν κοινωνικὴν κατάστασιν διὰ τῶν πρώτων προσπαθειῶν πρὸς κατανόησιν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ ἐξακολουθεῖ δι' ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· δὲν γίνεται πάντοτε διὰ καταλλήλων μέσων, δὲν φέρεται πάντοτε εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναντιρρήτων

εἶναι ὅτι γίνεται, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς προκύπτει ἡ ἐπιστήμη. Πῶς δὲ καὶ διὰ ποίων μέσων, πότε ἀληθεύει ἡ ἐπιστήμη, καταδεικνύουσα ἡμῖν τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν ὄντων, πῶς ἀποδεικνύεται, καὶ πῶς προοδεύει ἀείποτε τελειοποιουμένη, πάντα ταῦτα συνιστῶσι τὸ λογικὸν πρόβλημα, περὶ οὗ ὀλίγα τινὰ θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πρὸς πληρεστέραν διαφώτισιν τῆς λογικῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ψυχῆς καὶ ἀκριβεστέραν γινῶσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς.

Ἐὰν ὁ λόγος εἶναι τὸ προσὸν τῆς ψυχῆς δυνάμει τοῦ ὁποίου ζητοῦμεν τὸ πῶς, τὸ πῶθεν καὶ τὸ διατί τῶν ὄντων, φανερὸν ὅτι προὔποθέτει καὶ περιέχει ἐν ἑαυτῷ τριπλῆν τινα πίστιν· α', τὴν πίστιν ὅτι ἕκαστον ὄν εἶναι ὅ,τι εἶναι καὶ δὲν δύναται ἐνταῦτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἦναι καὶ οὕτω καὶ ἄλλως, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἀντιφαστικόν, καὶ ὁ λόγος δὲν ἀνέχεται τοιαύτην ἀντίφασιν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀρχὴ τῆς ἀντιφάσεως ἢ τῆς ταυτότητος· β', τὴν πίστιν, ὅτι ἕκαστον ὄν ἔχει, εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς αὐτοῦ, αἴτιον ἐξ οὗ ἔρχεται εἰς τὸ εἶναι, καὶ οὗ ἄνευ δὲν θὰ ἦτο, καὶ αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, καὶ γ', τὴν πίστιν ὅτι ἕκαστον ὄν ἔχει τέλος πρὸς ὃ τείνει, καὶ αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀρχὴ τῆς τελειότητος ἐἰ τῶν τελικῶν αἰτιῶν· ὥστε δυνάμει τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν, πιστεύομεν ὅτι ἕκαστον ὄν εἶναι ἐν μέτρῳ αἰτίου, ἀφ' ἐνός, καὶ τέλους, ἀφ' ἑτέρου, καὶ συνδέει καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὰ διὰ τῆς ἰδίας φύσεως καὶ ἐνεργείας.¹ Ἄνευ τῆς τριπλῆς ταύτης πίστεως οὔτε θὰ ἐφανταζόμεθα νὰ ζητήσωμεν τὸν λόγον τῶν ὄντων. Δὲν θὰ ἐζητούσαμεν νὰ καταλάβωμεν τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν ὄντων, τὸ πῶς τῆς ὑπάρξεώς των, ἐὰν δὲν ἐπιστεύομεν ὅτι ἕκαστον ὄν εἶναι φύσεως τοιαύτης ὡς ἡ τοιαύτης καὶ ὅτι ἡ φύσις αὕτη ἔχει ταυτότητα, δηλ. δὲν εἶναι ἐνταῦτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο, φέρ' εἰπεῖν καὶ ὕλική καὶ ἄυλος, καὶ ἕλλογος καὶ ἄλογος. Παρομοίως δὲν θὰ ἐζητούσαμεν τὰ αἴτια καὶ τὰ τέλη τῶν ὄντων, ἐὰν δὲν ἐπιστεύομεν ὅτι ἕκαστον ὄν πρέπει νὰ ἔχη αἴτιον καὶ τέλος. Ἐκαστος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν τριπλῆν ταύτην πίστιν, καὶ ἂν καὶ δὲν ἔχει πάντοτε καθάραν συνείδησιν αὐτῆς, ἐνεργεῖ πάντοτε συμφῶνως πρὸς αὐτὴν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του. Τοῦτο ἐννοοῦσιν οἱ λέγοντες ὅτι αἱ ἀνωτέρω τρεῖς ἀρχαὶ εἶναι ἔμφυτοι, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ὁ ἄνθρωπος πάντων τῶν ἄλλων κτισμάτων, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ ὑπόκεινται εἰς τὸν λόγον τῆς φύσεως χωρὶς νὰ ἔχωσι συνείδησιν αὐτοῦ, μόνος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τοιαύτην συνείδησιν, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου παρακινεῖται νὰ ζητήσῃ καὶ ἀνακαλύψῃ τὸν λόγον τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο

ὑποβάλλει τὰ ὄντα τῆς φύσεως εἰς παντοίας ἀποσυνθέσεις καὶ ἀναλύσεις, εἴτε νοσοῦς διὰ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως, εἴτε ὕλικος δι' ἐργαλείων καὶ παρασκευῶν, μέχρις οὗ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐνδοτάτην αὐτῶν φύσιν· συνενῶι καὶ συνδυάζει αὐτὰ μυριοτρόπως δι' ἐπανειλημμένων πειραμάτων καὶ ἀντιπειραμάτων, μέχρις οὗ ἀνακαλύψῃ τὸν ἀναγκαῖον σύνδεσμον τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ ἀποτελεσμα, καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ αἰτίου τοῦ ὄντος προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ καὶ ὀρίσῃ ἀκριβῶς τὸ τέλος αὐτοῦ, δηλ. εἰς τί πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ. Ἐκάστη τῶν ἐργασιῶν τούτων ἔχει ἰδιαιτέρον ὄνομα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν σχέσεων τῶν νοητικῶν δυνάμεων πρὸς τὸ ἀληθές, ἣν ἡμεῖς μὲν ὀνομάζομεν *ἀληθολογίαν*, οἱ πλείστοι δὲ *λογικὴν*, διότι μεταξὺ τῶν δυνάμεων τούτων πρωτεύει ὁ λόγος.—Ζητοῦμεν λοιπὸν τὸν λόγον τῶν ὄντων, διότι πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχει, καὶ ἡ λογικὴ αὕτη πίστις ἀναλύεται εἰς τὰς εἰρημένους τρεῖς ἀρχὰς δυνάμει τῶν ὁποίων πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ συνδυασμὸς αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, καὶ τὸν συνδυασμὸν τοῦτον ὀνομάζομεν *ἔλλογον τάξιν τῶν ὄντων*.

Ἐὰν πάντα ταῦτα ἀληθεύουσι, καὶ ἐὰν πραγματικῶς ἡ ἡμετέρα ψυχὴ διαφέρει τῆς ψυχῆς τῶν ἄλλων ζώων, διότι εἶναι ἕλλογος, ἔπεται ὅτι πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῆς μετέχουσι τοῦ χαρακτῆρος τούτου, καθὼς δυνάμεις ἑλλόγου ὑποστάσεως, καὶ ἐνεργοῦσιν ἐν ἡμῖν ἄλλως ἢ ἐν τοῖς κτήνεσιν ἢ ἀντίληψις, ἢ προσοχὴ, ἢ σύζευξις, ἢ μνήμη, ἢ ἀνάμνησις λειτουργοῦσιν ἐν ἡμῖν μετὰ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο παράγουσιν ἄλλα προϊόντα, παράγουσι δηλ. ἐκείνην τὴν προοδευτικὴν γινῶσιν τοῦ ἀληθοῦς ἣτις ὀνομάζεται *ἐπιστήμη*. Διὰ τῆς γνώσεως ταύτης *κατατάσσομεν* τὰ ὄντα κατὰ τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς αὐτῶν εἰς *γένη* καὶ *εἶδη*, καὶ οὕτω κατανοοῦμεν σαφέστερον τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ *συλλογίζομεθα* ὀρθῶς περὶ αὐτῶν, εἴτε ἐξάγοντες ἐκ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν τὰς ἐν αὐταῖς μερικὰς συνεπείας διὰ τοῦ *ἐξαγωγικοῦ* λεγομένου συλλογισμοῦ (*déduction*), εἴτε ἐπαγόμενοι ἐκ τῶν μερικῶν γεγονότων εἰς γενικὰς ἀρχὰς διὰ τοῦ *εἰσαγωγικοῦ* λεγομένου συλλογισμοῦ (*induction*), περὶ ὧν θέλομεν διαλάβει ἐν τοῖς ἐπομένοις.

¹Ἐπειτα συνέχεια.

Π. ΒΡΑΪΛΙΑΣ.

Κατὰ τὸν τελευταῖον γαλλο-γερμανικὸν πόλεμον παρετηρήθη ὅτι οἱ διακηρυγόμενοι στρατιῶται ἦσαν πολλῶ πλεον πεπαιδευμένοι τῶν καθολικῶν. Ἐν τοῖς νοσοκομείοις, ὅτε οἱ πρῶτοι ἤρχιζον ἀναλαμβάνοντες ἐκ τῶν τραυμάτων, ἐζήτουν βιβλίον, ἐνῶ οἱ δεύτεροι ἐζήτουν παγινοῦχρητα.

1. Ὅρα «Περὶ τῆς ἐνότητος τῶν λογικῶν στοιχείων.» Κερκύρα, 1875.